

TÜRK PARLAMENTER REJİMİNDE CUMHURBAŞKANLIĞI

*Öğr. Grv. Dr. Hasan Hüseyin Akkaş**

ÖZET

1982 Anayasası, sistemin tıkanıklığını gidermek üzere yürütme içinde cumhurbaşkanının yetkilerini artırmış ancak güçlendirilmiş bir cumhurbaşkanının parlamenter sistemi değiştireceği tartışmalarını da gündeme getirmiştir. Bu tartışma, cumhurbaşkanlığı seçiminin yöntemine de yansımıştır.

Bu çalışma cumhurbaşkanlığı sisteminin Türkiye'nin siyasi sürecinde nasıl bir gelişme gösterdiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Ayrıca çalışma da, 1982 Anayasası sonrası tartışılan cumhurbaşkanının konumu ve yarı-başkanlık, başkanlık ve parlamenter sistemlerdeki cumhurbaşkanının konumuyla ilgili değerlendirmeler bu kapsamda açıklanacaktır.

ABSTRACT

This article is to explain the strong office of the presidency in the parliamentary system in Turkey in the post-1980 period with particular reference to the presidential election crisis that acquired significance in Turkish politics in the aftermath of the 1960 coup. Moreover I try to clarify president status in parliamentary, presidential and semi-presidential systems. By explaining president's status in Turkish parliamentary system, I also try to clarify the post-1980 presidential debate in contemporary Turkish politics.

I. BAŞKANLIK SİSTEMİ

Siyasal rejimler, toplumların sosyal, kültürel, tarihi, siyasi, fiziki ve coğrafi şartlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Dünyada uygulanan Cumhurbaşkanlığı modeli göz önüne alındığında başkanlık, yarı-başkanlık ve parlamenter sistem ile bu sistemlerin türevleri olan modeller benimsenmekte ve uygulanmaktadır. Günümüzde yarı-başkanlık sistemine Fransa, parlamenter sisteme İngiltere ve başkanlık sistemine Amerika model oluşturmaktadır. Amerikan başkanlık sistemi, tarihi bağlılıktan ziyade Amerikan halkının pragmatik düşüncelerinin ürünüdür.

* Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksek Okulu

1787 yılında Philadelphia’da toplanıp anayasayı yapan meclis, yürütme erkini başkana vermiştir¹. Bu erk, ona güçlü bir örgüt kurma fırsatı sağlamaktadır. Başkan, yardımcılarının önerilerini dinlese de onlara uyma zorunluluğu yoktur. Başkan Lincoln’un kendisine muhalefet eden bakanlara, *yedi hayır bir evet, evetler kazanır*² sözü meşhurdur. Başkanın seçimle işbaşına gelmiş olması, yasama karşısında birtakım üstünlükleri beraberinde getirir. Yürütme erkine sahip olan başkan, icraatını gerçekleştirebilmek için yardımcılar, danışmanlar ve üst düzey bürokratların atamasını yapma yetkisine sahiptir. Başkanın, Kongre karşısında siyasal sorumluluğu yoktur. Ancak cezai ve hukuki sorumluluğu bulunan başkanın *impeachment* (anayasal azil) ile görevine son verilebilir³.

Başkan, Kongre’nin faaliyetlerine karışmaz ise de, uygulamada yürütmenin daha güçlü konumda olması nedeniyle uygulayacağı politikaları açıklayarak, Kongreyi etkilemeye çalışır. Başkan, Kongre’nin yasa önerisini veto etme hakkına sahiptir. Kongre, üçte iki çoğunlukla başkana rağmen yasa çıkartabilse de, parti yapısı ve meclisin işleyişi bu durumu güçleştirmektedir⁴.

Yasama ve yürütme arasında, kontrol ve denge (checks and balances) ilişkisi vardır. Yargı, yasama ve yürütme gücü, devletin farklı organları arasında dağıtılmıştır. Yürütmeyi başkan ve yardımcıları, yasamayı Kongre ve kanunların uygulanmasını kontrol edecek organ Yüksek Mahkemedir⁵. Amerikan siyasi yapısında kuvvetler ayrılığı ilkesi, yasama ve yürütmenin tamamen birbirlerinden ayrıldığı anlamına gelmez⁶. Kısaca 1787 Amerikan anayasası teoride kuvvetlerin ayrılığı ilkesini benimsemesine rağmen uygulamada kuvvetlerin işbirliği ilkesini benimsemiştir.

II. YARI-BAŞKANLIK SİSTEMİ

Yarı-başkanlık sisteminin kaynağı Fransa’dır. 1950’li yıllarda ortaya çıkan Cezayir sorunu, Fransa’da koalisyonlarla kurulan güçsüz iktidarlar ve cumhurbaşkanının sembolik yetkileri, siyasal istikrarsızlık yaratmıştı. 1958

¹Mehmet TURHAN, *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır,1989, s.34.

²Manfred C. VERNON., *Devlet Sistemleri*, çev.Mümtaz Soysal, Ankara-1961, s.138.

³Ayferi GÖZE, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basın-Yayım-Dağıtım, İstanbul 1995, s.478-480.

⁴Esat ÇAM, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul, 1987, s.518.

⁵ Murat YANIK, *Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1997, s.28-29.

⁶Ergun ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara,1990,s.20-21.

askeri darbesine neden olan iç ve dış olaylar sonrasında iktidar olan De Gaulle, siyasal rejimde değişiklik yaparak yürütmeyi güçlendirmiştir. 1962 yılında yapılan anayasa değişikliği ile cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesinin kabul edilmesi, Fransız siyasal rejimini parlamenter sistemden uzaklaştırarak başkanlık sistemine yaklaştırmıştır⁷.

Fransız Anayasanın 19. maddesinde yer alan “cumhurbaşkanının uygulamaları, başbakan ve ilgili bakan tarafından imzalanınca yürürlüğe girer” hükmü, parlamenter sisteme benzese de, 16. maddede “cumhurbaşkanına olağanüstü yetkilerin verilmesi ve halk tarafından seçilmesi” yöntemi, Fransız sistemini başkanlık rejimine yaklaştırmıştır. Fransız siyasal sistemi, Amerikan başkanlık sistemi ile İngiliz parlamenter sisteminin karması olarak değerlendirilse⁸ de, cumhurbaşkanının şahsi özelliklerine ve siyasal yapının oluşum biçimine bağlı olarak parlamenter ve başkanlık sistemleri arasında bir “gelip gitme” olarak nitelendirilebilir⁹.

Özbudun, Fransız Anayasasının kurduğu hükümet sistemini diğer rejimlerden ayırırken aşağıdaki noktalara işaret etmektedir¹⁰;

*1.Parlamenter sistemde, cumhurbaşkanının yaptığı işlemler karşı-
imzaya tabi tutulur. Ancak 1958 Fransız Anayasasının 16. maddesi
cumhurbaşkanına, olağanüstü yetkiler tanımaktadır.*

*2.Fransız cumhurbaşkanı, bakanlar kurulunda alınan kanun
hükmündeki kararnamelerde, ortak karar yetkisine sahip tutulmaktadır.
Halbuki parlamenter sistemde cumhurbaşkanı yetkilendirilmediğinden
yapacağı işlemler üzerinde de sorumluluğu yoktur.*

*3.Fransız cumhurbaşkanının bakanlar kurulu toplantısına katılması
biçimsel olmaktan öte ve kararların alınmasına katılması ise, sistemi
parlamenter rejimden uzaklaştırmaktadır.*

*4.1958 Anayasası, 1962 yılında yapılan bir değişiklikle
cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi ilkesinin
benimsenmesi, sistemi parlamenter rejimden uzaklaştırarak başkanlık
rejimine yaklaştırmıştır.*

Lijphart, Fransız sistemini Amerikan başkanlık sistemi içinde nitelendirdiği halde¹¹, Hague ve Harrop “sınırlı bir yürütme” içinde

⁷Mümtaz SOYSAL, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınları, İstanbul,1990, s.318.

⁸ÖZBUDUN, a.g.e., s.318.

⁹Arend LIJPHART, *Çağdaş Demokrasiler*, çev.Ergun ÖZBUDUN ve Ersin ONULDURAN, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara,1986, s.55.

¹⁰ÖZBUDUN, a.g.e., s.315-316.

değerlendirmektedir¹². Duverger ise Fransız siyasi yapısını, parlamenter ve başkanlık sistemleri arasında değerlendirir ve yarı-başkanlık olarak tanımlar¹³. O'na göre yarı-başkanlık sisteminin üç tipinden söz etmek mümkündür. Başkan "biçimsel", "güçlü" ya da "gücünü parlamento ile paylaşan" bir konumda olabilir. Fransa'daki başkanlık yapısının ise "güçlü" olduğunu ifade eder¹⁴.

Fransız siyaset bilimcisi Aron, başkanın partisi parlamentoda çoğunluğa sahipse, başkanın güçlü, fakat parlamento çoğunluğu yoksa, halk tarafından seçilse bile gerçek iktidarı başbakana vermek zorunda olduğunu ifade ederken, Fransız başkanlık sisteminin özde parlamenter rejimi içerdiğini belirtmektedir¹⁵. Pickles de hükümetin, başbakan ve onun atadığı bakanlardan oluştuğunu ve meclise olan sorumluluğu dolayısıyla Fransız başkanlık yapısını, parlamenter sisteme benzediğini iddia etmektedir¹⁶.

Duverger, Fransız deneyimindeki bu yapıyı *bir arada yaşama zorunluluğu* olarak değerlendirir ve Amerikan deneyimindeki bölünmüş yönetimle Fransız yapısının benzerliğine dikkati çekerek Amerikan başkanının bir partiden Kongre'nin ise diğer parti tarafından kazanılabileceği ihtimali üzerinde durur¹⁷. Ancak Pierce, Fransa'daki bir arada yaşama ile Amerikan bölünmüş yönetimi arasında fark olduğunu ifade eder. Amerika'da başkan ve Kongre arasında güç paylaşımı vardır fakat Fransa'da başkan ve başbakan arasında ya da başkan ve meclis çoğunluğu arasında böylesine bir paylaşım söz konusu değildir¹⁸.

Turhan, *bir arada yaşama ya da işbirliği içinde* (cohabitation) bulunmayı ele alırken yürütmeyi temsil eden başbakan ve cumhurbaşkanının, farklı ideolojilere sahip olması durumunda kutuplaşma olabileceğini bu

¹¹LİJPHART, a.g.e., s.46.

¹²Rod HAGUE ve Martin HARROP, *Comparative Government and Politics*, Macmillan Education Ltd., London,1987, s.214.

¹³LİJPHART, a.g.e., s.58.

¹⁴Maurice DUVERGER, "A New Political System Model:Semi-Presidential Government", *European Journal Of Political Research*, Amsterdam no.8, 1980, s.165-166.

¹⁵LİJPHART, a.g.e., s.55.

¹⁶Dorothy PICKLES, *The Government and Politics Of France*, Macmillan Education Ltd., London-1972, s.37.

¹⁷Roy PIERCE, "The Executive Divided Against Itself:Cohabitation in France, 1986-1988", *Governance, An International Journal Of Policy and Administration*, Volume.4, Number.3, July-1991, s.284.

¹⁸A.g.m. s.283-284.

durumda ise uzlaşmanın zorunlu olabileceğini vurgulamaktadır¹⁹. Nitekim Fransa'da yapılan 1986 seçimleri sonucunda başkan, meclis ile işbirliği yaparak, güç paylaşımı yolunu seçmiştir. Bu işbirliği çerçevesinde Jacques Chirac içişleri, Mitterand ise dış politika alanında faaliyetlerini yürütmüşlerdir.

III. PARLAMENTER SİYASAL REJİMDE CUMHURBAŞKANI

Parlamente rejiminde yürütme erki, "düalist" nitelikte olup kendi içinde V. Fransız Cumhuriyetinde olduğu gibi cumhurbaşkanına üstünlük tanıyan sistemler ve İngiltere, Almanya İskandinav ülkeleri, İtalya gibi bakanlar kuruluna üstünlük tanıyan sistemler olarak ikiye ayrılmaktadır²⁰. Yasama erkine karşı sorumlu olmayan cumhurbaşkanının yaptığı tüm işlemler, karşı-imza kuralı gereği ilgili bakan tarafından imzalanır. Cumhurbaşkanının asıl görevi devleti ve ulusal birliği temsil etme, yasama ve yürütme arasındaki dengeyi sağlama ve sorunları çözmede gerekirse aracılık yapmaktır.

Parlamente sistemde yasama gücü, sahip olduğu mekanizmalarla, yürütmenin yapacağı keyfi uygulamaları engellemeye çalışır²¹. Ancak parlamentoda güçlü olsa bile hükümeti oluşturan unsurlar kırılmalı bir yapıya sahipse, yürütmenin istikrarsızlaşmasına ve parlamente sistemin zayıflamasına neden olabilmektedir.

IV. TÜRK PARLAMENTER REJİMDE CUMHURBAŞKANLIĞI

Cumhurbaşkanları, Cumhuriyet Türkiye'sinde bazen güçlü, bazen sembolik olarak görev yapmışlardır. Tarihi süreç, cumhurbaşkanlığı sisteminin parlamente rejim içerisinde kalınarak bir takım değişimlere uğradığını göstermektedir. Bu değişimin en önemlisi, uygulanan seçim sistemi neticesinde partilerin tek başına iktidara gelememesi, yürütmenin diğer kolu olan cumhurbaşkanlığı makamını güçlendirme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Sorun, bu durumun parlamente rejimin özünü değiştirip değiştirmediğidir. Cumhurbaşkanının yetkilerini artırma çerçevesinde yapılan başkanlık ve yarı-başkanlık sistemi tartışmalarına açıklık getirebilmek için

¹⁹TURHAN, a.g.e., s.82.

²⁰ Zafer GÖREN, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 1999, s.227.

²¹LİJPHART., a.g.e., s.48-49.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan bugüne kadar geçirmiş olduğu siyasi süreçteki cumhurbaşkanlığının konumunu ortaya koymak gerekir.

Türk siyasi rejiminde, 1921'den 1924'e kadar uygulanan sisteme "Kuvvetler Birliği ve Meclis Hükümeti Sistemi" adı verilir. Buna göre, yasama ve yürütme meclise aittir. Ayrıca 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda devlet başkanlığı makamının yer almamış olması, Meclis Hükümeti Sistemi'nin bir diğer özelliğini göstermektedir²². Ancak 1921 Anayasası ile getirilen hükümet sistemi, parlamenter rejime geçiş yolunda ortaya çıkan bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Çünkü Meclis'in yürütme organını (İcra Vekilleri Heyeti) etkilemesi ve yürütmenin de bireysel ve ortaklaşa sorumluluğu, Atatürk'ün yürütmeyi destekleyecek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu oluşturması parlamenter sisteme geçiş yönünde önemli gelişmelerdir. Turhan da yürütme ve yasamanın meclis tarafından yerine getirilmesi ve bakanların güvenoyu almaları nedeniyle 1921'de uygulanan Meclis Hükümeti Sisteminin parlamenter sisteme benzediğini ifade etmektedir²³.

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun uygulanmasında her ne kadar kuvvetler birliği ilkesi uygulanmışsa da, bu durum daha çok parlamentoda tek partinin bulunması ve yeni bir devletin kurulmuş olmasından kaynaklanmıştır²⁴. Ancak 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda başbakan ve bakanlara sorumluluk verilmesi ve çok partili sistem denemeleri, tek parti döneminin parlamenter demokratik rejime geçişi amaçladığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

A) 1924 ANAYASASINA GÖRE CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ

Cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili 1924 Anayasasının 31.maddesi ve "cumhurbaşkanının çıkaracağı bütün kararlardan ilgili bakan tarafından imzalanma zorunluluğu (karşı-imza kuralı)" ile ilgili 39.maddesi, parlamenter rejimin temel özelliklerini yansıtmaktadır²⁵. Özdemir de 1924 Anayasasının parlamenter sistemi getirdiğini çünkü başkanın gücünün sınırlandırılarak sembolik bir yapıya dönüştürüldüğünü ifade etmektedir²⁶.

²²Bülent TANÖR, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Der Yayınları, İstanbul 1992, s.208-211.

²³TURHAN., a.g.e., s.25.

²⁴Ergun ÖZBUDUN, Üstün ERGÜDER, v.d., *Perspectives On Democracy In Turkey*, Turkish Political Science Association, Ankara-1988, s.14-16.

²⁵Suna KİLİ, *Türk Anayasaları*, Tekin Yayınları, İstanbul,1982, s.47-50.

²⁶Hikmet ÖZDEMİR, *Devlet Krizi*, Afa Yayıncılık, İstanbul,1989, s.23-24.

Tanör, 1924 Anayasasının, “millet adına egemenlik hakkının kullanılmasının sadece meclise verilmesi” ile ilgili 4.maddesi, “yasama ve yürütme erkinin mecliste olduğu ve onda toplandığını” belirten 5.maddesi, ve “meclisin hükümeti düşürebilmesi” ile ilgili 7.maddesinin, Meclis Hükümeti Sistemi’ni koruduğunu belirtir. Ancak Tanör’e göre Anayasanın “yasama yetkisini meclise verdiği” 6.maddesi, “yürütme yetkisini meclis tarafından seçilen cumhurbaşkanı ve bakanlar kuruluna veren” 7.maddesi, “başbakan ve bakanların seçilme yöntemleri” ile ilgili 44.maddesi ve “hükümetin politikalarından bakanların sorumlu tutulmaları” ile ilgili 46.maddesi parlamenter sistemin niteliklerini göstermektedir²⁷. Tanör 1924 sisteminin parlamenter rejime özgü bir takım unsurları içerirse de özde, kuvvetler birliği ve meclis üstünlüğü ilkesine bağlı kaldığını ifade etmektedir.

Özbudun ise, 1924 Anayasasının meclis hükümeti ile parlamenter sistem arasında karma bir sistem olduğunu belirtmektedir. O’na göre 1924 Anayasasıyla getirilen sistem, kuvvetler birliği ve görevler ayrılığıdır²⁸. Tachau’ya göre, cumhurbaşkanı seçimi ile parlamento seçimlerinin aynı anda yapılmasının, parlamento ile başkan arasında uzlaşma zorunluluğunu getirdiğini belirtmektedir²⁹. Atatürk, hem Cumhuriyet Halk Partisinin lideri hem de cumhurbaşkanıdır. İnönü milli şef ve aynı zamanda partinin lideridir. Demokrat partinin kurucusu Bayar cumhurbaşkanı, aynı partinin bir diğer milletvekili Adnan Menderes ise başbakan olarak görev yapmışlardır.

B) 1961 ANAYASASINA GÖRE CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ

1961 Anayasasının 95.maddesi “cumhurbaşkanının meclis tarafından seçilmesini”, 6.maddesi “yürütme görevinin cumhurbaşkanı ve bakanlar kuruluna verilmesini”, 97.maddesi “milletin birliğini temsil etme görevinin cumhurbaşkanına verilmesini”, 98. ve 99. maddeler ile de “cumhurbaşkanının sorumsuzluğu ve sorumluluğun ilgili bakana ait olmasını” düzenlemekle Türk siyasal rejimi, parlamenter sistemin özelliğini taşımaktadır. Ayrıca 1961 Anayasasının 89. ve 104.maddeleri “hükümeti düşürmeyi, güvensizlik oyu verilmesi ve meclis tarafından kabul edilmesi” ile 108.maddede yer alan “başbakanın cumhurbaşkanından seçimleri yenileme istemi”, yürütmenin

²⁷TANÖR, a.g.e., s.238-240.

Ayrıca bakınız, İlhan ARSEL, *Türk Anayasa Hukuku*, Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş., Ankara, 1959,s.309-320.

²⁸ÖZBUDUN, *Perspectives On Democracy In Turkey*, s.10.

²⁹Frank TACHAU, *Turkey The Politics Of Authority Democracy and Development*, Praeger Publishers, New York,1984, s.48.

ancak gensoru ve güvenoyu alamama gibi nedenlerle düşürülebileceğini hükme bağlamaktadır³⁰.

Dodd'a göre 1961 Anayasası, cumhurbaşkanına aracı bir rol vermiştir. Cumhurbaşkanı seçimlerinin, parlamentonun seçim dönemi dışında yapılması ve cumhurbaşkanının parti üyeliği ilişkisinin ortadan kalkması, klasik parlamenter rejimin özelliğini yansıtmaktadır³¹. Weikar da 1961 Anayasasında yer alan cumhurbaşkanının yedi yıllık bir dönem için seçilmesi, parti ile ilişkisinin kesilmesi zorunluluğu ve meclis ya da senato üyeliklerinden ayrılmasının cumhurbaşkanını, parti politikasından uzaklaştırarak, devletin daha çok manevi bir sembolü haline getirdiğini ifade etmektedir³².

1961 Anayasası ile getirilen milli bakıyeli nisbi temsil seçim sistemi, temsilde adalet gereği, sayı olarak en küçük partinin bile parlamentoda temsil edilmesine imkan tanımıştır. Böylece partilerin güçleri bölünmüş ve istikrarlı hükümetler kurulamamıştır. Yönetimde istikrar ve temsilde adalet ilkelerinin birbirini dengeleyecek biçimde siyasal yapının oluşmaması, hükümet istikrarsızlığına neden olmuştur. Partilerin cumhurbaşkanını seçmede uzlaşamamaları; bir yandan 1980 askeri hareketinin "meşruiyet" faktörlerinden birini oluştururken, diğer taraftan yapılacak olan bir anayasada yürütme erkinin güçlendirilmesine bir dayanak teşkil etmiştir.

C) 1982 ANAYASASINA GÖRE CUMHURBAŞKANLIĞI SİSTEMİ

1980 öncesi istikrarsızlıkların giderilebilmesi için oluşturulan yeni anayasa, yürütmeyi güçlendirmiştir. Parlamenter rejim, yürütme erkini kullanırken zayıf ve tarafsız bir cumhurbaşkanlığı modelini öngördüğü halde, 1982 Anayasasının getirdiği güçlü cumhurbaşkanlığı modeli tartışmalara neden olmuş ve sistemi, başkanlık ya da yarı-başkanlık rejimine dönüştürdüğü iddiaları ortaya atılmıştır³³. 1982 Anayasasının şekillendirdiği cumhurbaşkanlığı modelinin açıklanması, günümüzde yapılan sistem tartışmalarının değerlendirilmesi bakımından önemlidir.

1982 Anayasasının 104.maddesi, cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini ayrıntılı olarak açıklamaktadır³⁴. Yarı-başkanlık ya da başkanlık rejiminin en temel niteliği başkanın halk tarafından seçilmesidir. Özbudun,

³⁰ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku*, s.149-154.

³¹C. H. DODD, *Politics and Government in Turkey*, California Press, Berkeley,1969, s.119.

³²Walter F. WEIKER, *The Modernization Of Turkey. From Atatürk To Present Day*, Halmers and Meier Publishers, New York,1981, s.225.

³³TURHAN, a.g.e., s.101.

³⁴SOYSAL, a.g.e., s.319.

1962 yılında Fransız Beşinci Cumhuriyet Anayasasında yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine geçilmeseydi, Fransız sisteminin De Gaulle'den sonra geleneksel parlamentarizme doğru bir evrim geçireceğini ifade eder. Soysal da 1982 Anayasasının getirdiği cumhurbaşkanlığı modelinin, 1961 Anayasasından temel nitelikleri bakımından farklı olmayan bir parlamenter rejimi öngördüğünü belirtmektedir³⁵.

Özdemir, 1982 Anayasasının 1958 Fransız Başkanlık modeline benzer bir sistem getirdiğini belirtmekte³⁶, Parla da 1982 Anayasasının başkanlık sistemini getirdiğini iddia etmektedir³⁷. Ancak Üskül'e göre 1982 Anayasası, parlamenter rejimi getirmekle birlikte cumhurbaşkanlarının kişisel davranışlarının, sistemin yozlaşmasına neden olabileceği uyarısında bulunmaktadır³⁸.

1982 Anayasasının, cumhurbaşkanının görev ve yetkileri bakımından 1958 Fransız Anayasasına benzediği ileri sürülse de, 1982 Anayasasında yer alan cumhurbaşkanının yetkilerine bakıldığında, Fransa kadar ileri gitmediği açıkça görülebilir. Erdoğan, 1958 Fransız Anayasasını değerlendirirken başkanın olağanüstü durumlarda tek başına karar alma yetkisine sahip olduğunu vurgulayarak³⁹, cumhurbaşkanının Fransa'daki konumunun çok daha güçlü ve yürütmenin gerçek sahibi olacak kadar yetkilendirildiğini belirtir.

Kısaca 1982 Anayasası yürütme içinde cumhurbaşkanlığı makamını güçlendirerek, 1980 öncesi yaşanan sorunları ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Cumhurbaşkanının sahip olduğu yetkiler bakımından sistemin başkanlık modeline yaklaştığı iddia edilse de, cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçilmesi, yapacağı işlemlerin karşı-imza kuralına bağlanması gibi

³⁵SOYSAL, a.g.e., s.319-320.

³⁶ÖZDEMİR, a.g.e., s.36,

Hikmet ÖZDEMİR, *Sivil Cumhuriyet*, Boyut Yay., İstanbul,1991, s.119-123,

Oktay EKŞİ, *Hürriyet*, 9 kasım 1990,

Taha PARLA, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yay., İstanbul,1991, s.73-74.

³⁷A.g.e., s.74.

³⁸Zafer ÜSKÜL., *Türkiye'nin Anayasa Sorunu*, AFA Güncel Olaylar Dizisi 4, İstanbul,1991, s.46-51.

DODD, *Politics and Government in Turkey*, s.111-112.

³⁹Mustafa ERDOĞAN, *1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukuki Durumu*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara,1987, s.37-38.

nedenlerden dolayı 1982 Anayasasında yer alan cumhurbaşkanlığı sisteminin, parlamenter rejim içerisinde kaldığı sonucu çıkarılabilir.

V. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türk toplumunun sosyo-politik geleneğine bakıldığında liderlere daha fazla önem verildiği görülür. Ayrıca parti sistemi, kurumların yapısı ve sivil örgütlenmelerin işleyişi, *devlet baba* (paternalist state) geleneğini yansıtmaktadır. Türk siyasi yaşamında normlar üretilmediğinden demokrasinin temel dayanaklarından olan halkın temsil mekanizması, liderlerin kontrolünde yozlaşabilmektedir. Bunun sonucu olarak siyasal yapı uzlaşma platformu olmak yerine ayrışmayı teşvik etmekte, liderliğin önemi nedeniyle de sistemin sorunlu olduğu belirtilmekte ve siyasal yapı ile toplumun bağları zayıflamaktadır.

Cumhuriyetle birlikte kurumsallaşmaya çalışan Türk demokrasisi sahip olduğu değerlerle, kendine özgü bir gelişim sürdürmektedir. Demokratik kültür, teknolojik ve toplumsal değişime bağlı olarak gelişme gösterir. Ülkemizde seçilen cumhurbaşkanları, 3. cumhurbaşkanı Celal Bayar dışta tutulursa, Turgut Özal'a kadar asker kökenlidirler. Bunun nedeni, ordunun sivil otoriteye müdahale etmesinden ziyade, siyasi yapının kurumsallaşamamasıdır.

1982 Anayasası, cumhurbaşkanının görevlerini ayrıntılı olarak açıklamaktadır. 1989 cumhurbaşkanlığı seçimi sonrasında yapılan başkanlık sistemi tartışmaları, 8. cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın durumuyla ilgilidir. Özellikle Yıldırım Akbulut başbakanken, Özal'ın cumhurbaşkanlığı dönemi başkanlık sistemine dönüşmüştür. 9. cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, başbakanlık döneminde başkanlık sistemine olumsuz yaklaşırken, cumhurbaşkanlığı döneminde başkanlık sisteminin araştırılması için komisyon görevlendirmiştir⁴⁰. 10. cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de 1982 Anayasasının ortaya koyduğu cumhurbaşkanının statüsünün parlamenter rejimdeki konumunu aştığını ifade etmektedir.

Siyasi bakımdan kurumları olgunlaşmamış ve meşruiyet sorunu nedeniyle müdahalelere maruz kalmış bir sistemde, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin, mutlak iktidarı da beraberinde getirebileceği endişesi mevcuttur. Başkanlık ve yarı-başkanlık sistemlerine sorunlarımızın çözüleceği bir mekanizma olarak bakabilmek için, her şeyden önce bu sistemi yaşayan ülkelerin asgari değerlerinin ortaya konulması gerekir. Aksi halde uygulanacak olan sistem, sorunları daha da artırabilir.

⁴⁰ YANIK, *Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, s.119-120.

Ülkemizde cumhurbaşkanları bazen “sembolik”, bazen “etkin rol” üstlenerek demokratik organlar arasındaki dengeyi sağlamaya çalışmışlardır. Bu durum Türkiye'nin güçlü bir devlet geleneğine sahip olduğunu ve bu geleneğin tarihi süreçteki dayanaklarını gösterir. Cumhurbaşkanlığı konusundaki başkanlık sistemi istemlerinin, günümüze kadar sahip olunan demokratik kazanımların maliyetine nasıl katlanacağını kestirmek güçtür.

Kısaca cumhurbaşkanlığının konumu hususunda yapılan tartışmalar ve sorunların giderilmesine yönelik ileri sürülen yeni arayışlar, toplumun ve kurumların gelişim süreçleri dikkate alınarak sürdürülmelidir. Parlamenter rejime yönelik eleştiriler ve başkanlık sistemi taleplerinden hareketle yapılacak sistem değişikliği mevcut durumu daha da kötüleştirebilir.

KAYNAKÇA

ARSEL, İlhan, *Türk Anayasa Hukuku*, Mars Ticaret ve Sanayi A.Ş., Ankara, 1959.

ÇAM, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul-1987.

DODD, C. H, *Politics and Government in Turkey*, California Press, Berkeley-1969.

DODD, C. H, *The Crisis of Turkish Democracy*, The Eothan Press, North yorkshire-1983.

DUVERGER, Maurice, “A New Political System Model:Semi-Presidential Government”., *European Journal Of Political Research*, Amsterdam no.8, 1980.

ERDOĞAN, Mustafa, *1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Hukuki Durumu*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, Ankara-1987.

GÖREN, Zafer, *Anayasa Hukukuna Giriş*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir- 1999.

GÖZE, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basın-Yayım-Dağıtım, İstanbul 1995.

HAGUE Rod, and HARROP Martin, *Comparative Government and Politics*, Macmillan Education Ltd., London-1987.

HARRİS S, George, *Turkey Coping With Crisis*, Westview Press, London-1985.

KİLİ, Suna, *Türk Anayasaları*, Tekin Yayınevi, İstanbul-1982.

LİJPHART, Arend, *Çağdaş Demokrasiler*, çev.Ergun ÖZBUDUN ve Ersin ONULDURAN, Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasi İlimler Derneği Ortak Yayını, Ankara-1986.

LİPSON, Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, çev.Tuncer KARAMUSTAFAOĞLU, Birlik Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara-1986.

ÖZBUDUN, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, Ankara-1990.

ÖZBUDUN, Ergun, Üstün ERGÜDER, Ersin KALAYCIOĞLU ve İlter TURAN, *Perspectives On Democracy In Turkey*, Turkish Political Science Association, Ankara-1988.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Devlet Krizi*, Afa Yayıncılık, İstanbul-1989.

ÖZDEMİR, Hikmet, *Sivil Cumhuriyet*, Boyut Yayınevi, İstanbul-1991.

PARLA, Taha, *Türkiye'de Anayasalar*, İletişim Yayınları, İstanbul-1991.

PİCKLES, Dorothy, *The Government and Politics of France*, Macmillan Education Ltd., London-1972.

PİERCE, Roy, "The Executive Divided Against Itself: Cohabitation in France, 1986-1988", *An International Journal of Policy and Administration*, Volume.4, Number.3, July-1991.

SOYSAL, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, Gerçek Yayınları, İstanbul-1990.

TACHAU, Frank, *Turkey The Politics Of Authority Democracy and Development*, Praeger Publishers, New York-1984.

TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Der Yayınları, İstanbul 1992.

TURHAN, Mehmet, *Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır-1989.

ÜSKÜL, Zafer, *Türkiye'nin Anayasa Sorunu*, AFA Güncel Olaylar Dizisi 4, İstanbul-1991.

VERNON, C. Manfred, *Devlet Sistemleri*, çev:Mümtaz SOYSAL, Ankara-1961,

WEIKER, F.Walter, *The Modernization of Turkey From Atatürk To Present Day*, Halmers and Meier Publishers, New York-1981.

YANIK, Murat, *Başkanlık Sistemi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği*, ALFA Basım Yayım Dağıtım, İstanbul- 1997.

